

OM FOLKOMRÖSTNINGAR OCH POLITIKENS ANSIKTE

(Kolumn ÅU 8.1.98)

Lars Hertzberg

46 akademiker undertecknade nyligen ett upprop med krav på folkomröstning om EMU. Försöket var kanske dödfött, men det ger upphov till en del reflektioner. Jag upplevde kampanjen som ett av uttrycken för en ny företeelse i vårt politiska liv, en form av 'vänsterkonservatism', som tydligen blivit utbredd bland intellektuella, åtminstone på finlandssvenskt håll. I den här trenden — som också framträdde i motståndet mot butikernas söndagsöppethållning — möts kristna, borgare och socialister i vad som tydligen är ett försök att erbjuda ett alternativ till regeringen _Lipponens_ 'alternativlösa' politik, att ifrågasätta den ekonomiska fatalismen, slå vakt om välfärdsstaten och mänskliga värden. Också om rörelsen innehåller en portion politisk nostalgi, så uppmärksammar den viktiga perspektiv som annars skulle bli bortglömda i den politiska debatten i vårt land.

*

Trots att jag är på många sätt är misstrogen mot euron, så tror jag ändå inte att en folkomröstning skulle lösa problemet.

Det mesta har blivit sagt om valutaunionen, var och en kan välja de argument som passar hans eller hennes stämningsläge och sinnelag: den är ett uttryck för ren idealism, den är ett uttryck för krass materialism, den åsidosätter ekonomin till förmån för politiken, den åsidosätter politiken till förmån för ekonomin, den kommer att stabilisera den europeiska valutan, den kommer inte att stabilisera valutan, den stärker kapitalet på löntagarnas bekostnad, den bryter bankernas monopol, den är ett sätt att säkerställa freden i Europa, den är en konspiration riktad mot de östeuropeiska länderna och mot tredje världen, den är ett sätt att lägga band på Tysklands dominans, den är ett uttryck för Tysklands dominans, vi band oss till EMU genom att gå med i EU, vi har inte förbundit oss att gå med i EMU, Finland vinner mera än det förlorar, Finland förlorar mera än det vinner, vi får ökat inflytande genom att gå med, vi förlorar vårt oberoende genom att gå med osv. Liksom de flesta politiska debatter kännetecknas också den här av att deltagarna framför sina ståndpunkter tvärsäkert och utan att ta notis om de argument som framförts för den motsatta ståndpunkten.

Vilka möjligheter har man att bilda sig en välgrundad uppfattning? En reaktion är att beslutsamt hålla fast vid det första argument man hört, en annan är att rätta sig efter det man hört senast. Det som troligen är utslagsgivande för de flesta är inte vilka argument som framförs, utan vem som framför dem. Ofta är det politiker man lyssnar till. En folkomröstning skulle därför bli en egendomlig rundgång, liksom medlemsomröstningen inom vänsterförbundet: väljarna skulle ge politikerna de råd politikerna har sagt att de vill ha. Det troligaste är också att en folkomröstning skulle ge ett liknande resultat som medlemsomröstningen: om ett av de alternativ väljarna tilläts ta ställning till vore att riksdagen ges fria händer att avgöra frågan, så skulle det alternativet antagligen få ett starkt understöd. Det sannolika slutresultatet är, att regeringens EMU-linje skulle ha fått ökad legitimitet.

*

Men frågeställningen gjorde mig betänksam. Undflyr inte väljarna sitt ansvar genom att inte ta ställning? Skulle det inte vara önskvärt att väljarna själva fattar besluten i så många frågor som möjligt? Medför inte den representativa demokratin, där makten förvaltas av ett folkvalt organ, automatiskt ett demokratiunderskott, som enbart kan motiveras av praktiska skäl, men inte har något berättigande i sig? Vi har hört om folkförsamlingen i Aten, där alla (visserligen bara alla fria män) kunde vara med om besluten. När man berättar om den brukar man tillägga att det moderna samhället är för stort och komplicerat för att något motsvarande i praktiken skulle kunna genomföras hos oss även om det vore önskvärt: riksdagsdebatter med några miljoner deltagare skulle bli för otympliga, och dessutom är det inte så många som skulle ha tid och råd att delta. Den representativa demokratin är mao. ingenting annat än ett surrogat för den direkta demokratin. Så kan det förefalla. Men är det så?

Det finns en del frågor jag av någon anledning ogärna skulle se underställda en folkomröstning: ska vi stoppa all invandring till Finland? borde vi inte slopa bilskatten, och spara pengar i stället genom att skära ner stöden till allmänna bibliotek och högre undervisning? måste vi fortfarande dras med två officiella språk? hur mycket ska vårt land ge i uhjälp? osv. Jag vet inte vilken utgången skulle bli, men jag skulle uppleva en folkomröstning om sådana frågor som ett oansvarigt hasardspel. Men hur kan jag motivera detta? Är inte detta en elitistisk ståndpunkt?

Det brukar sägas att folkomröstningar bara ska anordnas i stora frågor. Men varför skulle väljarna få ta ställning till de stora frågorna och inte till de små, utom av praktiska skäl? (När det gäller frågor om ett folks politiska tillhörighet — som EU-

medlemskapet — kan det däremot inte finnas någon ersättning för folkomröstningar. Samhörighet är ett villkor för demokrati. Det är obegripligt att Nationernas förbund kunde foga Åland till Finland, efter att en överväldigande majoritet av ålänningarna i en omröstning valt att höra till Sverige.)

*

Folkomröstningar har ingen etablerad plats i vårt politiska system, som t ex i Schweiz eller i vissa amerikanska delstater. Man kan fråga sig hur de borde relateras till den parlamentariska demokratin. Hur ska det avgöras vilka frågor som ska hänskjutas till folkomröstning? Vem ges fullmakt att formulera den fråga som ställs till väljarna? Hur ska folkets beslut verkställas av en regering som anser det ogenomtänkt, kanske obegripligt? Folket väljer sina representanter för en bestämd mandatperiod — för hur lång tid ska resultatet av en folkomröstning anses bindande?

I själva verket tror jag att det är en synvilla om man betraktar den representativa demokratin som ett surrogat för direkt demokrati. Folkets valda representanter är inte bara ett verktyg som valts för att förverkliga folkets önsknings. De är, kunde man säga, ett slags garanter mot majoritetens diktatur, eller mot ögonblickets diktatur. Den viktigaste skillnaden mellan de valda representanterna och de väljare de representerar är väljarnas anonymitet: väljarna företräder bara sig själva när de röstar, de behöver inte axla ansvaret för den politik de stöder. De kan sätta sig in i en fråga eller låta bli. Det hör till demokratins väsen att de har detta privilegium. Det står dem fritt att rösta i protest, att ge sin röst åt Kalle Anka eller att stanna hemma. Om de röstar i stundens affekt idag är det ingen som ställer dem personligen till svars i morgon.

De folkvalda är inte nödvändigtvis klokare än sina väljare, men de står i en annan relation till besluten: de ansvarar personligen för den politik som förs. De är tvungna att foga in sina ställningstaganden i enskilda frågor i en kontinuerlig politik, för att inte göra fiasko som politiker.

Den representativa demokratin är ett styre genom människor, inte genom satser. Väljarna utser de personer de har förtroende för. Deras representanter kommer att ställas inför frågor de inte själva vill tränga in i, eller frågor som inte kunde förutsägas vid valperiodens början.

Den valda representationen är, kunde vi säga, ett prisma genom vilket väljarnas önsknings måste brytas för att kunna omvandlas till politiska beslut. Systemet är

fullständigt demokratiskt: det finns ingen ståndpunkt som inte kan genomdrivas — om väljarna kan finna tillräckligt många personer de kan ha förtroende för, som är villiga att åta sig saken. En politik måste ha ett ansikte för att kunna förverkligas. De folkvalda håller oss på armlängds avstånd från våra egna impulser, också de lägsta. Vi borde kanske inte vara så snara att förakta våra politiker.